

УДК 394.3+793.3(=135.1)(497.11-18)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6642020.17>

Етнолошки осврт

Миодраг Д. Перућ

Институт за политичке студије, Београд

ФОЛКЛОР-МУЗИКА И ИГРЕ ВЛАХА СЕВЕРОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Аутор у чланку заступа став да је музички фолклор Влаха битан део националног идентитета и традиције Влаха у Србији. Због специфичних облика влашке музичке традиције, ведрих, темпераментних, разуданих влашких игара, Власи североисточне Србије су познати по веома оригиналном фолклору разноврсних изражајних облика. Влашки музички фолклор је део традиционалне културе Влаха североисточне Србије у који су уткани и многи садржаји који се односе на колективни влашки етнички идентитет. Фолклор-музика и игре Влаха североисточне Србије је јединствен у Европи.

Кључне речи: Власи североисточне Србије, влашки музички фолклор

Влашки музички фолклор је значајан део културе Влаха североисточне Србије. Влашки музички фолклор и ритуали у фолклору вуку корене из далеке келтско - трачанске прошлости. Због разноврсних изражајних облика влашки фолклор је интересантан за многе народе Европе. Он је јединствен у Европи (Стојановић 2007, 252). У музичкој традицији становништва североисточне Србије постоје два музичка фолклора: влашки музички фолклор и српски музички фолклор и заједнички

влашко - српски музички фолклор. У североисточној Србији у инструменталној традицији заступљене су све категорије музичких инструмената за свирке великог броја влашких, српских и заједничких влашко-српских игара. Примера ради, у инструменталној традицији Неготинске Крајине заступљене су све категорије музичких инструмената. Идиофони (дромбуља - “дрид”, “дримба”), мембранофони (бубањ, м.бубањ - добош, “вува” - дуна”), аерофони (лист од букве, рикало -”бушен”, фрула “флуер”, окарина - “пиској”, гајде - “карабе”), затим лимени дувачки инструменти – флигорна, бисфлигорна, тромбон и бас, дрвени дувачки инструменти - кларинет и флаута и на крају хармоника, кордофони (виолина, виола, контра-бас).

Од неких од ових инструмената, готово у сваком селу Неготинске Крајине, састављен је и мали ансамбл од два или више инструмената. На пример I и II виолина (Плавна); I, II виолина и виола (Карбулово); само флигорна и бубањ (Србово), затим две хармонике и контрабас (Сиколе), фрула и две усне хармонике (Мокрање), дудук, хармоника, контрабас (Сикола), труба, саксофон, хармоника, бубањ (Кобишница), труба, кларинет ин Ес и Б, басфлигорна, бубање (Буковче). Ансамбли су различито састављени и често су настали стицањем околности. Устаљенији су блех дувачки састави који, такође, комбинују различите дувачке инструменте (са кларинетом, саксофоном, тромбоном, па понекад и хармоником).

За разлику од појединих инструмената намењених личној разоноди, забави или некој одређеној функцији у обичајима, блех ансамбли су незамењиви и у наше време на народним саборима, свадбама и сахранама. Такође су као састави омиљени гудачки инструменти у комбинацији са трубом и хармоником. Влашке баладе певају се обично уз пратњу гудачких инструмената, често само уз пратњу једне виолине (Девих 1969, 415-416).

Од свих инструмената најразноврснија је група аерофоних, од којих се посебно издвајају различити типови свирала (фрула, „флуер“, дудук) на којима су појединци одлични извођачи. Репертоар чине пастирске мелодије а најчешће различита кола (Стара Влајна, Кокоњеш, Тројанац, Кисер,

Рузмаринка, Тудорка, Ђурђевка, Браничевски кисер, Три пазешће, Стара чобанка, Каламунђе, Унгурјанка, Арамбао, Мокрањана, Батрна, Поломка...).

Од осталих дувачких инструмената, од шездесетих година XX века до данас мало ређе се срећу једноцевне гајде („карабе“), са карактеристичном конусном свиралом, кларинетског типа. Добри извођачи имају и веома богат репертоар игара и песама (Тудорка, Четворка, Соло падури, Кукуњаска, Чобанка, Три пазешће...).

Посебна врста рикала бушена, пастирске трубе израђује се за Ђурђевдан у североисточној Србији. У околини Јабуковца код Неготина рикало-бушен се израђује од облице врбовог дрвета. И овај инструмент има исту намену као и рикало-бушен са Мироча (Девих 1969, 416-47).

Становници влашког села Буковске (околина Кучева) од 1968. године до данас сваке године учествују на смотри изворног народног стваралаштва источне Србије у Кучеву. Они су на смотри изворног народног стваралаштва источне Србије „Хомољским мотивима“ уочљиви по пастирској труби – бушену, карактеристичном инструменту кога носе и са којим се редовно појављују на смотри изворног народног стваралаштва источне Србије „Хомољски мотиви“. Становници села Буковске су у читавом Хомољу једини мајстори тог инструмента који се назива „бушен“. „Бушен“ праве овчари, да би се лакше дозивали с једног брега на други кад потеряју своја стада на испаше. Најпогодније време када се „бушен“ прави је друга половина априла и прва половина маја. Тада овчари одаберу изданак липе, дебљине 5 цм а дужине 70-90 цм са њега пажљиво скину кору којом обликују овај инструмент, који има форму фруле али, далеко дуже и без рупица. Када се од липове коре направи облик „бушена“, са друге липове коре, скида се лика којом се пажљиво обмотава „бушен“ целом својом дужином, тако када се дува у њега он што мање пропушта ваздух. Звук мелодије коју производи „бушен“ има доста сличности са звуком рога (Десета смотра изворног народног стваралаштва источне Србије „Хомољски мотиви“ 1977, 46-47).

Поред инструмената фабричке производње, сви остали се израђују у народу, а градитељи су обично сами сељани.

Дромбуља се израђује од коване жице и еластичне челичне опруге. Овај једноставни инструмент има ограничене музичке могућности, али се на њему, ипак, свирају песме и једноставније игре.

У дувачким блех ансамблима обавезан је велики бубањ, док се мали бубањ добош може наћи само код појединих ансамбала. Сви ови инструменти су фабричке производње. Посебан је мембрафон инструмент тзв. „вува“ или „дуба“ (на влашком), нека врста већег дефа подапетог мембраном са обе стране. Израђују га сами сељани. У прошлости се употребљавао за претњу обредних попевки пре Божића (коледа).

За разлику од вокалне традиције североисточне Србије, где је већина попевки у непосредном саставу обичаја, и са одређеном функцијом, музички инструментаријум североисточне Србије у целини, мање је одређен обичајима и ритуалу, али, ипак, издвајају се два инструмента - „вува“ (мали бубањ), као пратња коледарских попевки, и рикало-бушен (пастирска труба), као саставни део сточарског церемонијала за Ђурђевдан. Ту треба још уврстити и улогу дувачких ансамбала у посмртним обичајима (свирка у кући покојника, на путу, на гробље, на помани-даћи).

Од многих категорија вокалне и инструменталне музике влашког и српског етноса североисточне Србије, као што има заједничких обичаја и код једног и код другог етноса, заједничке су им и поједине попевке, игре и музички инструменти. Музичка традиција влашке и српске групе становника североисточне Србије прожета многим заједничким елементима (мотиви и садржаји песама, сличност напева појединих категорија, сличне или заједничке хорске инструменталне мелодије, истоветност појединих, нарочито аерофоних инструмената) (Девих 1969, 418-419).

Због специфичних облика влашке музичке традиције, ведрих, темпераментних разузданих влашких игара, Власи североисточне Србије су познати по веома оригиналном фолклору разноврсних изражајних облика. Влашки фолклор (музика и игре) се разликује по оригиналности од српског музичког фолклора, румунског музичког фолклора и других музичких фолклора који постоје у Европи. Влашки фолклор

је део традиционалне културе Влаха североисточне Србије у који су utkани и многи садржаји који се односе на колективни влашки етнички идентитет. Оригинални влашки фолклор (музика и игре) је одраз миленијумске борбе Влаха, упркос разним искушењима да очувају свој колективни влашки етнички идентитет.

За неговање, очување и развој оригиналности фолклора - музике и игара Влаха, велики значај има смотра изворног народног стваралаштва источне Србије „Хомољски мотиви” која се сваке године, почев од 1968. године организује у Кучеву као значајна културна манифестација у Србији. Прва смотра изворног народног стваралаштва источне Србије „Хомољски мотиви”, одржана је 1968. године у Кучеву у време успона тзв. „новокомпоноване народне музике“ и њених фолклоризованих шлагера свесрдно прихваћених од средина градских центара у Србији. За разлику од изворне народне музике, оне која живи вековима на ливадама, пашњацима, сеоским поселима, новокомпонована народна музика најчешће са народном традицијом музицирања нема никакве везе. Године 1968. Хомоље је у Србији било оаза у којој је био неприметан талас афирмисане тзв. „новокомпоноване народне музике“ и њених фолклоризованих „шлагера“. У то време, донета је мудра одлука: „програм масовног окупљања у култури града Кучева усмерити ка народном стваралаштву-фолклору“. Са овим идејним опредељењима уследио је и назив будућег племенитог дружења и окупљања, на јединствену смотру народног стваралаштва источне Србије „Хомољски мотиви” маја 1968. године одржана је у Кучеву смотра изворног народног стваралаштва источне Србије „Хомољски мотиви” на којој су учествовали многи народни певачи, свирачи и играчи Звижда, Пека, Млаве, Црноречја, Моравице, Тимока и Неготинске Крајине. Јединствени фолклорни сабор „Хомољски мотиви”, почетног свечаног дана испуњавао је топот корака играча: Старе влајне, Полонке, Препишора, Руменке.

Од 1968. године, сваке године у Кучеву се одржава смотра изворног народног стваралаштва Хомољски мотиви велика свечаност свирке, игре, песме, обичаји и разних видова народне забаве у чему су уживали сви извођачи програма заједно са многобројним гледаоцима.

Тако је почело и тако су одржавани „Хомољски мотиви”, једна велика културна манифестација изворног народног стваралаштва у Србији већ после 5 година од одржане прве смотре изворног народног стваралаштва у Кучеву, организован је први Сабор народног стваралаштва као Републичка манифестација, а потом „Црноречје у песми“ „игри“ у Бољевцу, „Прођох Левач, прођох Шумадију“ у Рековцу, „Сабор фрулаша у Грљану“. Све ове смотре су поникле као последице „Хомољских мотива“ који су као смотра изворног народног стваралаштва источне Србије показали да могу да трају, и који су се по својим резултатима у неговању и очувању изворног народног стваралаштва источне Србије сврстала међу највеће и најзначајније смотре изворног народног стваралаштва у Србији (Хомољски мотиви – 20 година традиције и лепоте 1987, 85-86).

У првих 20 година постојања и одржавања „Хомољских мотива“ у Кучеву су поред извођача из Хомоља, појављивали и народни уметници из Црноречја из Неготинске Крајине из Тимочке области, затим из Поморавља, Шумадије, Левча и Соко Бање. Учесћем извођача из ових области репертоар, игара и песама се обогаћивао новим и другачијим садржајима. Поред осталог, на „Хомољским мотивима“ у Кучеву, многобројни гледаоци су имали прилику да се упознају са веома богатом и разноврсном традицијом Влаха североисточне Србије, пре свега њиховим играма. Досадашњи истраживачи источне Србије забележили су велики број игара (њихове називе највише). Међутим, оскудни су подаци у публикованим етнокореолошким радовима како се изводе народне игре (влашке и српске игре). Овде је била прилика да их многобројни гледаоци и присутни стручњаци за етно музику виде у још увек веома добром извођењу бројних група које су се током ових протеклих година појавиле на „Хомољским мотивима“. Присутни посматрачи влашких и српских игара на смотри „Хомољски мотиви”, пре свега стручњаци за играчко и музичко стваралаштво (кореографи, етномузиколози и композитори) могли су да уоче сличности и разлике у начину играња, у називима игара и мелодијама које их прате.

Постоји једна препознатљива игра у источној Србији и она се скоро свуда игра на исти начин и има исто име и

мелодију. То је игра Шокац (Шукец, Шокће, Шокрц, итд.). За игру под називом Влаиња (Стара влајна) може се рећи да је као тип игре коју играју готово све групе, али јој додају и нека локална обележја у играчким елементима или у називу игре или у мелодији (Омољанца, Кобилјана, Нересничанка, Брестовљана, Четворка итд.). Игру Ропота играју многе групе и она готово увек има карактеристичан играчки елемент ударања ногама о тло (што и њено име каже - ропота на влашком значи ударање).

Влашке игре које су најчешће биле у репертоару на смотри „Хомољски мотиви“ (1968-1987) у извођењу многих група из поменутих крајева су: Препишор (Пепишор, Пјумпишор), Батрна, Коштелка, Бабошика, Трипазешће, Даворике Дајке, Трамуриша, Пошевојка (Пошевоја), Стрнга (Прострнга), Јепура, Тудорка (Дудорка), Тобашанка, Минц та (Минцита), Батута и Данцу и др. Запажено је било на смотри „Хомољски мотиви“ (1968-1987) да је имао велики број назива влашких игара које су карактеристичне само за поједине области. Тако нпр. игре Поласка, Патруша, Јута, Сигна, налазимо углавном у селима околине Зајечара, Ан Лок, Сушита, Бумбашика играју села у Ресави, игре Капепек, Бугарјаска углавном села околине Мајданпека и Жагубице, Циганкуша, Ђорђонка, Ора мануите, Цуца, Попићита су игре из околине Петровца на Млави. У Неготинској Крајини су најпознатији и најчешће извођене игре: Манастиријана, Ороловка, Скинтија, Урзенкуца, Раца, Кацао, Арабаоа, Ђе Патру, итд., из Црноречја су извођене игре Вакарјаца, Шкјуапа, Сојанца, Пропурта.

Релевантно је напоменути да се ту не ради увек о потпуно новим и другачијим играма. Често су ту само називи другачији а кораци и мелодије исти или слични играма из других области (Хомољски мотиви – 20 година традиције и лепоте 1987, 88-89).

Протеклих 50 година трајања смотре „Хомољски мотиви“ (1968-2013) на смотри су поменуте влашке игре играле и стари и млади. Учешће и старих и младих у извођењу (игрању) влашких игара (кола) је веома вредно за неговање, очување и развој оригиналног фолклора - музике и игара Влаха североисточне Србије. Велико је задовољство видети најмлађе, који у предивним ношњама настављају миленијску традицију својих предака играјући уз свирку (музику) влашке игре.

За неговање и очување влашког фолклора (музике и влашких игара) у Србији су значајни у првом реду „Хомољски мотиви” потом „Црноречје у игри и песми“ и друге мање али вредне пажње смотре народног играчког и музичког стваралаштва. Такође играње старих и младих играча и играчица влашких игара на свадбама, крштењима, испраћајима у војску и другим местима доприноси неговању и очувању оригиналности фолклора (музике и игара) Влаха североисточне Србије.

За очување влашког музичког фолклора и народног стваралаштва Влаха североисточне Србије велики значај има и фестивал народног стваралаштва „Црноречје у песми и игри“. Замишљен као манифестација чији је циљ очување и неговање народног стваралаштва, фестивал Црноречје у песми и игри у Бољевцу траје 49 година. Први сабор фолклора одржан је 25. Маја 1971. године на градском тргу, а публици се том приликом шест сеоских група са подручја Бољевца. Ову смотру осмислила су и покренула тројица културних посланика (Жика Бранковић, Миодраг Николић и Југослав Урошевић), ентузијаста, који су обилазећи црноречка села открили неисцрпно народно благо, које је почело да нестаје пред налетом модерног. Формирали су фолклорне групе у селима и подстакли и старије и млађе житеље да из шкриња изнесу народне ношње и старе свирале и да заиграју и запевају онако како се то вековима чинило на овим просторима од Кривога Вира до Звездана, Гамзиграда и других села дуж кривудаваг Црног Тимока.

Из године у годину „Црноречје“ је расло и развијало се окупљајућу по неколико стотина извођача који су наступали по аутентичним песмама и играма црноречког краја, а специфичну слику народног стваралаштва Црне Реке даје етнички састав становништва у коме се сусрећу и преплићу бројни етнокултурни слојеви. Српско и влашко становништво своје културно наслеђе ревитализује и негује на овом фестивалу пуних 46 година. Управо та шароликост привлачи пажњу етномузиколога, етнолога и других стручњака из области фолклора који свих ових година прате Фестивал и вреднују његов садржај. Очување првобитне концепције и изворног музичког израза основни је и најважнији императив Фестивала.

На подручју Црне Реке, забележено је више од осамдесет влашких и српских игара, а многе од њих изводили су играчи од најмлађег узраста до ветерана. Од оснивања, на Црноречју наступају следеће влашке групе: Боговина, Валакоње, Оснић, Подгорица, Бачевица, Добро Поље и Савинац. Последњих година се не појављују, али су зато присутне фолклорне групе Валакоње-Буково и Оснић-Буково. Њихови играчи играју: сојанцу, шкјуопу, унгурјану, батрну, три пазешче, здрн, трамуришу, коштељку, минцту, ропоту... Академик др Драгослав Антонијевић, у књизи „Црноречје у песми и игри, 1971-1975“, Бољевац, 1995, каже: „Батрна, ропота и унгурјана, са комбинацијом дводелног и троделног такта, издвајају влашке игре као специфично кореолошко наслеђе. Синкопирани удар о земљу симболично означава убијање зла, савладавање тектонских сила, чији пандан чини нада, васкресење и светлост“. У вокалној традицији Власи у Црноречју практикују једногласје, за разлику од вишегласја Срба, а од инструмената: рикало-бушен (пастирска труба, до недавно је са њом наступао Небојша Пауновић из Бачевице), гајде, флуер (дудук), виолина и тоба.

Због реномеа, угледа и високих оцена у стручним круговима жељу за учешћем на Фестивалу исказивало је све више фолклорних група и културно-уметничких друштва не само из Тимочке Крајине, већ и из читаве Србије и иностранства. Од првобитног једнодневнoг сабора, „Црноречје“ је постало тродневна манифестација на којој се осим фолклора, представљају и туристички потенцијали, народна радиност и стари занати. Такмичење у припремању традиционалних јела је такође неодвојиви део Фестивала више од двадесет година.

Готово да нема сабора народног стваралаштва у Србији на којима нису учествовали фолклористи Црне Реке: Смoтра дечјег стваралаштва у Ратини, „Хомoљки мотиви“ у Кучеву, Сабор народног стваралаштва у Тополи, Фестивал „Београдски победник“... Певали су и свирали Црноречани и на БЕМУС-у, у Аустрији, Русији и неколико година заредом на Међународном фестивалу у Загребу у бившој Југославији. Многа културно-уметничка друштва на свом репертоару данас имају игре из Црне Реке. Сваке године другог викенда у јуну месецу Фестивал народног стваралаштва „Црноречје у песми и игри“ окупља

готово хиљаду извођача не само из Тимочке Крајине и Србије, већ и иностранства. На „Црноречју“ су учествовали извођачи из Словеније, Македоније, Бугарске, Шпаније, Португалије, Пољске, Италије... О вредности Фестивала „Црноречје у песми и игри“ и његовом значају, говори и чињеница да је уврштен у календар интернационалних манифестација фолклора Унеска.

Од оснивања, организатор „Црноречја“ је Културно-образовни центар Бољевац, а последњих осам година у организовању Фестивала учествује Туристичка организација Бољевац. Фестивал се финансира углавном из буџета општине Бољевац, скромна средства добијају се од Министарства културе и информисања РС и од малобројних спонзора.

Више од 40 година термин одржавања „Црноречја“ је други викенд у јуну, у Бољевцу (Бранковић 2015).

РЕФЕРЕНЦЕ

Бранковић, Емина. 2015. Текст фестивалу народног стваралаштва „Црноречје у песми и игри“. 03.07.2015.

Бољевац: Архива Културно-образовног центра Бољевац

Девих, Драгослав. 1969. *Музичка традиција Неготинске Крајине (прилог етномузиколошкој анализи)*, Београд: Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 31-32.

Десета смотра изворног народног стваралаштва Источне Србије „Хомољски мотиви“, 1977. Кучево: Организациони одбор смотре „Хомољски мотиви“

Хомољски мотиви-20 година традиције и лепоте (зборник радова). 1987. Кучево: Организациони одбор смотре „Хомољски мотиви“

Стојановић, Војислав. 2007. *Етногенеза Влаха: Власи и балкански народи*, Неготин

Miodrag D. Perić

Institute for Political Studies, Belgrade

FOLKLORE - MUSIC AND DANCES OF THE VLACHS OF NORTHEASTERN SERBIA

Resume

Folklore, music and dances of the Vlachs of Northeastern Serbia, is a part of collective ethnic identity and tradition of the Vlachs in Serbia. Vlachs both musical and ritual folklore have their roots on Celtic-Thracian ancestry. Because of its various expressive forms, Vlachs folklore is interesting of many nations outside Serbia. Folklore of the Vlachs in Serbia is one of the most unique in the world. The festival “Crnorečje in sing and play” is included in the calendar of international UNESCO folklore events.

Keywords: Vlachs of the Northeastern Serbia, Vlachs musical folklore.

* Овај рад је примљен 13. новембра 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. новембра 2020. године.